

شناسایی و روایی‌سنجی مؤلفه‌های نگرش به ازدواج بر اساس منابع اسلامی

s.sharif.y213@gmail.com

سعید شریف یزدی / کارشناس ارشد روان‌شناسی مؤسسه اخلاق و تربیت

محمدرضا جهانگیرزاده کمی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

jahangirzademr@gmail.com

 orcid.org/0000-0001-8661-7383

bonyani.1386@yahoo.com

محمدرضا بنیانی / استادیار گروه مشاوره اسلامی دانشگاه معارف اسلامی

دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۲ – پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۸

چکیده

نگرش نسبت به خانواده و ازدواج در ایران، طی دهه‌های اخیر تغییرات فراوانی داشته است. تأثیرگذاری خانواده و ایفای مناسب نقش‌های آن، به‌ویژه انتقال ارزش‌ها و فرهنگ جامعه تحت تأثیر نگرش‌های اعضا قرار می‌گیرد. با توجه به اهمیت موضوع ازدواج و نگرش به آن، این پژوهش درصدد بوده است مؤلفه‌های نگرش به ازدواج و انتخاب همسر را از منابع دینی استخراج کند و به تبیین آنها بپردازد. رویکرد پژوهش «کیفی – کمی» بوده است؛ به این معنا که در بخش کیفی از روش «تحلیل محتوای متون دینی» استفاده شده و در بخش کمی، «توصیفی» از نوع پیمایشی که برای سنجش روایی مؤلفه‌های نگرشی از آن بهره گرفته شده است. در این پژوهش از طریق روش رمزگذاری (باز، محوری و گزینشی) مؤلفه‌های مرتبط با نگرش به ازدواج استخراج گردیده و برای سنجش روایی مؤلفه‌ها از نظر کارشناسان متخصص حوزه علوم دینی و روان‌شناسی بهره گرفته شده است. پس از ارزیابی مؤلفه‌ها توسط کارشناسان، تعداد ۱۲ مؤلفه تأیید گردیده است. همچنین الگوی نگرشی در ابعاد گوناگون، اعم از انتخاب، جایگاه، کارکردها و بایسته‌ها تبیین شده که هر یک از این ابعاد، خود شامل چند مؤلفه نگرشی است. در بعد انتخاب، چهار مؤلفه (دین‌داری، اخلاق، خردورزی، تناسب) و در بعد جایگاه، دو مؤلفه (فضیلت و سعادت) و در بعد کارکردها، چهار مؤلفه (برکت، رشددهندگی، مراقبت‌کنندگی و لذت) و در بعد بایسته‌ها، دو مؤلفه (تعظیم و تکریم و تسهیل) شناسایی و استخراج شده است. در نهایت، مؤلفه‌های استخراج شده نگرش افراد به ازدواج و انتخاب همسر توسط کارشناسان متخصص ارزیابی و با استفاده از CVI تجزیه و تحلیل گردیده است. نتایج نشان‌دهنده میزان روایی مطلوب این مؤلفه‌هاست.

کلیدواژه‌ها: نگرش، ازدواج، منابع اسلامی، نگرش به ازدواج.

مقدمه

ازدواج و تشکیل خانواده یک سنت فطری و الهی است که در همه ادیان و مذاهب، جایگاه ویژه و مقدسی دارد. ازدواج پاسخ به عالی‌ترین و مطلوب‌ترین نیاز فطری انسان و همگامی در طریق کمال است (افروز، ۱۳۸۹، ص ۶). ازدواج پیمان مقدسی است که در میان تمام اقوام و ملل و در تمام زمان‌ها و مکان‌ها وجود داشته است. سنت دیرینه‌ای است که در آن زن و مرد زندگی مشترکی را آغاز می‌کنند و پیمان می‌بندند که مصاحب و یار و غمخوار هم باشند، یکدیگر را بهتر بشناسند و همدیگر را خوشبخت کنند (حسن‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۱۶).

ازدواج مرحله مهمی از تشکیل خانواده است که بیش از همه مراسم و رویدادهای زندگی انسان، در جنبه‌های متعدد فردی و زیستی و اجتماعی، امری جهانی و با هدفی پایدار است و بین فرهنگ و طبیعت تعادل ایجاد می‌کند و در مقایسه با سایر روابط انسانی، تمامیتی بی‌نظیر دارد؛ بدین معنا که ابعاد زیستی، اقتصادی، عاطفی، روانی و اجتماعی زندگی را پوشش می‌دهد (ساروخانی، ۱۳۸۹، ص ۲۳).

مفهوم و هدف ازدواج در جوامع و نظام‌های گوناگون و از نظر ادیان و آیین‌های اعتقادی بکلی با یکدیگر متفاوت است. برای مثال، در میان جوامع ابتدایی و سنتی، اساس ازدواج بر عشق و علاقه استوار نیست، بلکه در وهله اول راهی است برای تأمین زندگی و نیازهای افراد جامعه. در این جوامع ازدواج یک امر اجتماعی محسوب می‌شود تا یک مسئله فردی. طرفداران نظریه «میل جنسی» اعتقاد دارند که هدف اصلی زناشویی شکل حقوقی و رسمی دادن به محرکات غریزی است که بنیان و در عین حال، هدف نهایی آن به شمار می‌رود (حسن‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۱۹).

در میان ادیان نیز در برخی فرقه‌های مسیحیت، ازدواج برای افرادی تشریح شده است که نمی‌توانند در رابطه با جنس مخالف، خود را پاک نگاه‌دارند و کسی که بتواند خود را از انحرافات و فحشا حفظ کند نیازمند ازدواج نیست. برخی گروه‌های افراطی هم ازدواج را امری پلید و هرگونه عمل جنسی را گناه می‌دانند (حسین‌خانی، ۱۳۹۶، ص ۵۶). اکنون خانواده در غرب تحت تأثیر تفکرات و جنبش‌های فمینیستی تساوی‌گرایانه قرار دارد. از نظر آنها تعریف زن به‌مثابه مادر و همسر، او را محدود می‌کند. به همین علت، آنان خواهان آزادی زنان از قید زندگی خانوادگی هستند. در انسان‌شناسی آنان، زن و مرد به صورت موجوداتی مستقل آفریده شده‌اند و می‌توانند به صورت جدای از هم زندگی کنند (مینتز و کلوگ، ۱۳۸۶، ص ۲۹).

در نگرش اسلام به ازدواج، نه تنها آن را امری مقدس و متعالی می‌داند، بلکه همه ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان را مد نظر قرار داده و علاوه بر امور دنیوی، به مصالح اخروی نیز اهتمام ورزیده است. دین اسلام که مکتبی انسان‌ساز است، توجه تامی به ازدواج و خانواده نشان داده و آن را کانون تربیت و رشد و تعالی انسان برشمرده است. قرآن کریم از ازدواج به‌عنوان میثاقی محکم (نساء: ۲۱) یاد کرده و آن را مایه آرامش و موجب دوستی و رحمت

بین زن و مرد قلمداد نموده است (روم: ۲۱).

در روایات اسلامی نیز ازدواج و تشکیل خانواده مهم‌ترین، محبوب‌ترین و عزیزترین بنیان نزد خداوند متعال معرفی شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءَ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَ أَعَزُّ مِنَ التَّزْوِيجِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۰، ص ۲۳۲).

بررسی آموزه‌های دین اسلام در قالب آیه‌های شریف قرآن و روایات، ما را به این مهم رهنمون می‌شود که زن و مرد- در ازدواج- دو صنف متفاوت هستند. آنها با وجود اینکه در انسانیت یکسانند، در برخی ویژگی‌ها از هم متمایزند. این تمایزها زمینه‌ساز تمایل دو جنس به یکدیگر و همکاری و تعامل جدی بین آنهاست. به عبارت دیگر، زن و مرد مکمل یکدیگرند و خانواده رکن اساسی نظام اجتماعی اسلام به شمار می‌رود (آقاتهرانی و حیدری کاشانی، ۱۳۸۹، ص ۲۹).

درخصوص کارکردهای ازدواج و خانواده- اعم از کارکردهای زیستی، اجتماعی، حمایتی، معیشتی و تربیتی- غرب نگاهی مادی‌گرایانه و اومانیستی دارد و خانواده را ابزاری برای تأمین نیازهای فردی می‌داند، در حالی که در اسلام نگاه به خانواده، متعالی و توحیدی است و خانواده را بستری برای رسیدن به کمال می‌داند (بستان، ۱۳۹۲، ص ۱۱۹). تأثیرگذاری خانواده و ایفای مناسب نقش‌های آن، به‌ویژه انتقال ارزش‌ها و فرهنگ جامعه تحت تأثیر نگرش‌های اعضا قرار می‌گیرد (لطف‌آبادی، ۱۳۹۸، ص ۳۴). نگرش‌ها بخش اصلی هویت انسان هستند. علل اهمیت نگرش این است که بر افکار اجتماعی مؤثر است، نحوه تفکر و پردازش اطلاعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به‌مثابه طرح ذهنی عمل می‌کند و به عبارت دیگر، چارچوب‌های شناختی اطلاعات را درباره مفاهیم، موقعیت‌ها و حوادث سازماندهی و نگهداری می‌کند و سرانجام بر فرایند رفتار اثر می‌گذارد (سالاری‌فر، ۱۳۸۵، ص ۱۰۹).

پژوهش‌های فراوانی انجام شده که تأثیر نگرش- به ویژه نگرش مذهبی- بر خانواده و رضایت زناشویی را بررسی کرده است. نتایج این تحقیقات نشان می‌دهد بین نگرش‌های مذهبی و رضایت از زندگی زناشویی رابطه معناداری وجود دارد (توده رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷؛ فاطمی عقدا، چوبفروش‌زاده، ۱۳۹۴؛ منجزی، شفیع‌آبادی، سورانی، ۱۳۹۱) که نشان از اهمیت نگرش در خانواده دارد.

درباره نگرش به ازدواج و تشکیل خانواده تحقیقات فراوانی انجام شده است که به برخی اشاره می‌شود:

- مارتین و همکاران (۲۰۰۳) پژوهشی را به منظور سنجش نگرش جوانان به جنبه‌های گوناگون ازدواج و زندگی خانوادگی با عنوان «بیان نگرش نوجوان به زندگی خانوادگی» انجام دادند. بیشتر پاسخگویان نگرش منفی نسبت به طلاق داشتند و ازدواج را تعهدی بلندمدت قلمداد کردند.

- گوبرنسکایا (۲۰۰۸) برای بررسی تغییر نگرش افراد نسبت به ازدواج و کودک، پژوهشی با عنوان «تغییر نگرش به ازدواج و فرزند در ۶ کشور» با استفاده از داده‌های برنامه بین‌المللی پیمایش (سازمان) اجتماعی (ISSP)

برای سال‌های ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ در اتریش، آلمان (غربی)، انگلستان، ایرلند، هلند و ایالات متحده امریکا انجام داده است. نتایج نشان می‌دهد مطابق طرح نهادینه شدن ازدواج و نظریه «گذار جمعیتی دوم»، افکار عمومی در این کشورها در حال دور شدن از هنجارهای سنتی ازدواج و باروری واجب است. این تغییرات به طور عمده بین نسلی هستند.

- کاظمی پور (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «سنجش نگرش جوانان نسبت به ازدواج و شناخت آثار و پیامدهای آن با تأکید بر ازدواج‌های دانشجویی» انجام داد.

- آقاسی و فلاح مین‌باشی (۱۳۹۴) در مقاله «نگرش جوانان ایرانی به ازدواج، انتخاب همسر و تشکیل خانواده»، پس از مطالعه و بررسی نظریه‌های گوناگون در زمینه ازدواج، تشکیل خانواده و تغییر در ملاک‌های انتخاب همسر، کوشیدند با تلفیقی از نظریات متجددانه ویلیام گود و نوگرایی گیلنر نگرش جوانان به ازدواج و ملاک‌های انتخاب همسر را بررسی کنند.

در مقایسه پژوهش‌های قبلی، پژوهش حاضر از جامعیت و اتقان لازم برخوردار است. با توجه به اینکه این پژوهش روشمند بوده و از منابع اسلامی (آیات و روایات) برای جمع‌آوری داده‌ها بهره برده، از جامعیت خوبی برخوردار است.

با توجه به اهمیت موضوع ازدواج و از آنجا که نگرش به ازدواج بر اساس منابع اسلامی و با رویکرد دینی بررسی نگردیده، در این پژوهش اقدام به شناسایی و استخراج مؤلفه‌های نگرش به ازدواج از منابع اسلامی شده است.

روش پژوهش

پژوهش بر مبنای شیوه گردآوری اطلاعات، «کیفی- کمی» است. در روش کیفی از «تحلیل محتوای متون دینی» برای شناسایی آیات و روایات و در روش کمی از روش «توصیفی- پیمایشی» برای سنجش روایی مؤلفه‌های نگرشی استفاده شده است.

در این پژوهش برای گردآوری داده‌ها، جست‌وجوی نظام‌داری درخصوص شبکه مفاهیم مرتبط با خانواده و نگرش به آن در حیطه ازدواج، در منابع اسلامی صورت گرفته است. در این بخش، محقق ابتدا بر اساس مدخل‌ها و سرفصل‌های منابع اسلامی، مفاهیمی را که با خانواده و ازدواج در کتب لغت و روان‌شناسی همخوانی دارد، جمع‌آوری کرده است.

اطلاعات و داده‌های اولیه از مطالعه دقیق آیات قرآن کریم و منابع و متون روایی مرتبط با موضوع، از جمله نرم‌افزار **جامع الاحادیث** جمع‌آوری و استخراج گردید. در این مرحله قریب ۱۰۰۰ داده از قرآن کریم و روایات معصومان علیهم‌السلام به شکل رمز باز شناسایی گردید. سپس در تلخیص اولیه، داده‌های تکراری و غیر مرتبط غربال و حذف

گردید و ۳۵ داده به‌عنوان رمزهای باز متمرکز تعیین شد. در مرحله بعد، این داده‌ها (آیات و روایات) مربوط به مفاهیم متناظر با نگرش به ازدواج و انتخاب همسر با رویکرد نگرشی، تجزیه و تحلیل شد و بر اساس رمزگذاری محوری ۱۱ مؤلفه به دست آمد. پس از فرایند رمزگذاری باز و محوری، داده‌های به دست آمده در چهار بُعد به‌عنوان رمزهای انتخابی دسته‌بندی شد.

در مرحله بعد، مستندات مؤلفه‌ها در قالب نمون‌برگی برای ارزیابی کارشناسی آماده‌سازی شد. مؤلفه‌های نگرشی در قالب نمون‌برگی مشخص بین هشت تن از کارشناسان متخصص در حوزه خانواده و با تحصیلات حوزوی - روان‌شناسی توزیع و از آنان خواسته شد به بررسی و سنجش مؤلفه‌های استخراج شده بپردازند و میزان مطابقت آنها با مستندات ارائه شده را (در چهار درجه: بسیار زیاد، زیاد، کم، بسیار کم) مشخص نمایند.

برای به دست آوردن میزان توافق کارشناسان و روایی محتوا از روش «CVI» برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده گردید. در نهایت، پس از ارزیابی، تعداد مؤلفه‌های مطابق با مستندات در منابع اسلامی به یازده مؤلفه رسید.

معیار درجه‌بندی کتب روایی، کتاب‌های حدیثی بر اساس دوازده ملاک رد و قبول کتب، در سه گروه رتبه‌بندی شد:

- کتاب‌های درجه «الف»: کتاب‌های مقبول و قابل اعتماد شیعیان؛

- کتاب‌های درجه «ج»: کتاب‌های ضعیف که از آنها به‌مثابه مؤید استفاده شده است.

- کتاب‌های درجه «ب»: مابین دو گروه دیگرند و برای استناد، صلاحیت نسبی دارند.

به سبب گستردگی روایات و برای قابل استنادتر شدن نتایج پژوهش حاضر، روایات منابع روایی تحقیق از کتب درجه «الف» و درجه «ب» انتخاب شده است. البته در برخی موارد از منابع درجه «ج» به‌عنوان شاهد و برای تأیید استفاده گرفته است.

بعد از بررسی‌ها و جست‌وجوهای لازم، نخست برای هر مؤلفه، روایات و آیات متناسب جمع‌آوری گردیده و در نهایت روایات و آیات تکراری و مشابه حذف شده و محقق به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته است.

یافته‌های پژوهش

با توجه به موضوع تحقیق، برای به دست آوردن مؤلفه‌های نگرش به ازدواج و انتخاب همسر بر اساس منابع اسلامی از فرایند رمزگذاری استفاده شده است. در این فرایند، نخست با استفاده از رمزگذاری باز بر روی داده‌های (آیات و روایات) مربوط به مفاهیم متناظر با نگرش به ازدواج و انتخاب همسر، رمزهای باز شناسایی و بر اساس رمزگذاری محوری یازده مؤلفه به دست آمد. مؤلفه‌های مزبور در ابعاد چهارگانه «انتخاب»، «جایگاه»، «کارکرد» و «بایسته‌ها»، به‌مثابه رمزهای انتخابی دسته‌بندی شد که توضیح و تبیین آنها خواهد آمد.

جدول ۱: مؤلفه‌های ازدواج

مؤلفه‌ها	ابعاد	حیطه
دین‌داری	انتخاب	ازدواج
اخلاق		
خردورزی		
تناسب		
فضیلت	جایگاه	
سعادت		
برکت	کارکرد	
رشددهندگی		
مراقبت‌کنندگی		
لذت‌جویی		
تعظیم و تکریم	بایسته‌ها	
تسهیل		

مؤلفه‌های نگرشی حیطه ازدواج

در این بخش مؤلفه‌های نگرشی حیطه ازدواج و انتخاب همسر در منابع اسلامی در ابعاد چهارگانه انتخاب، جایگاه، کارکرد و بایسته‌ها معرفی و تبیین می‌شود.

مؤلفه‌های بُعد انتخاب

یکی از مهم‌ترین موضوعات در مسئله ازدواج، موضوع «انتخاب» است. انتخاب همسر، هم برای مرد و هم برای زن، از دوره‌های حساس زندگی به شمار می‌رود و کامیابی زندگی آینده به انتخاب درست در هنگام ازدواج بستگی دارد (صادقی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۶). مراد از نگرش به ازدواج در بعد انتخاب این است که آموزه‌های اسلامی (آیات و روایات) برای ازدواج و انتخاب همسر چه ملاک‌های اساسی و مهمی را معرفی کرده و به عبارت دیگر، برای انتخاب همسر چه معیارهایی را باید در نظر گرفت؟

معمولاً افراد در موضوع «انتخاب» با چالش‌های جدی روبه‌رو می‌شوند و این نگرش آنها نسبت به موضوع ازدواج در انتخاب آنها تأثیر فراوانی دارد و در روایات هم تأکید فراوانی بر آن شده است. به تعبیر امام صادق علیه السلام، «إِنَّمَا الْمَرْأَةُ قِلَادَةٌ فَانظُرْ مَا تَتَّقَلَدُ» (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۲۰، ص ۳۳)؛ زن همانند گردنبند است. پس دقت کن که چه چیزی را بر گردن می‌آوری!

در ادامه به بیان مؤلفه‌های بُعد انتخاب در حیطه ازدواج اشاره می‌شود:

دین‌داری و اخلاق

از جمله مؤلفه‌های نگرشی در موضوع انتخاب همسر و ازدواج، «دین‌داری» و «اخلاق» است. در روایات معصومان علیهم‌السلام از دین‌داری به منزله یکی از مهم‌ترین ملاک‌های انتخاب همسر نام برده شده و ازدواج با انسان متدین و با اخلاق توصیه شده است. در روایتی نورانی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «إِذَا جَاءَكُمْ مِنْ تَرْصُونِ خَلْقِهِ وَ دِينِهِ فَرُوجُهُ إِلَّا تَعْلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَ فِسَادٌ كَبِيرٌ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۴۷)؛ اگر کسی برای ازدواج نزد شما آمد که از اخلاق و دین‌داری او راضی بودید و دین‌داری و اخلاق او مورد تأیید بود او را به ازدواج درآورید که اگر این کار را نکنید فتنه و فساد در زمین زیاد می‌شود.

در روایتی دیگر، شخصی خدمت امام حسن مجتبی علیه‌السلام آمد و درباره ازدواج دختر خود با ایشان مشورت کرد. امام علیه‌السلام فرمودند: «زَوْجُهَا مِنْ رَجُلٍ تَقِيٍّ فَإِنَّهُ إِنْ أَحَبَّهَا أَكْرَمَهَا وَ إِنْ أَبْغَضَهَا لَمْ يَظْلِمْهَا» (طبرسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۴۴۶)؛ او را به مردی باتقوا شوهر ده؛ زیرا اگر دخترت را دوست داشته باشد گرمی‌اش می‌دارد و اگر دوستش نداشته باشد به وی ستم نمی‌کند.

انسان باتقوا توان مهار نفس و انتظار کشیدن و به تأخیر انداختن خواسته‌های خود را دارد، برخلاف شخص بی‌تقوا که قدرت مهار نفس و تحمل ندارد. کسی که از توان خویش‌داری برخوردار است، رفتار سالم خانوادگی دارد و از رفتارهای ناسالم دوری می‌کند و به این‌گونه با دوری از آفت‌ها، زمینه‌های پایداری را محقق می‌سازد (صادقی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۹).

از منظر آموزه‌های معصومان علیهم‌السلام در انتخاب همسر، مال و زیبایی نباید معیار و ملاک اصلی در انتخاب همسر قرار گیرد و ایمان باید در اولویت باشد. در این باره از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است که فرمودند: «مَنْ نَكَحَ امْرَأَةً لِمَالِهَا حُرِّمَ مَالُهَا وَ جَمَالُهَا، وَ مَنْ نَكَحَ لِلدِّينِ وَ وَقَّى اللَّهَ لَهُ الْخَيْرَ وَ الْجَمَالَ وَ الْكَمَالَ» (مفید، ۱۴۱۰ق، ص ۵۱۳)؛ مردی که با زنی به خاطر مال و دارایی‌اش ازدواج کند از مال و زیبایی آن زن محروم خواهد شد و مردی که با زنی به خاطر دین‌داری‌اش ازدواج نماید خدای متعال به او خیر و جمال و کمال عطا خواهد نمود.

اگرچه خوش‌خلقی را می‌توان به‌عنوان یک فضیلت ذیل مؤلفه «دین‌داری» لحاظ کرد و کسی که به معنای واقعی دین‌دار باشد از حسن خلق هم برخوردار است، ولی با توجه به اهمیت آن و تأکید احادیث معصومان علیهم‌السلام به‌مثابه یک عامل مهم، جداگانه به آن اشاره شده است. به عبارت دیگر، دین‌داری جزو باورها و اعتقادات انسان است و جنبه بینشی دارد، ولی حسن خلق جزو فضائل اجتماعی است و جنبه رفتاری دارد.

اخلاق نیکو و حسن رفتار در همه شرایط زندگی مطلوب است و بدان توصیه شده، ولی در مسئله ازدواج از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و همان‌گونه که بیان شد، در روایات اهل بیت علیهم‌السلام از ملاک‌های ازدواج و انتخاب همسر معرفی شده است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۴۷).

همچنین در روایات، از ازدواج با افرادی که اخلاق خوبی ندارند نهی شده است. شخصی از اصحاب امام رضا^ع به آن حضرت نامه نوشت و از ایشان پرسید: فردی از نزدیکان من برای خواستگاری آمده، ولی بداخلاق است. حضرت در جواب فرمودند: اگر بداخلاق است او را به ازدواج نگیر. قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا^ع أَنْ لِي قَرَابَةً قَدْ خَطَبَ إِلَيَّ وَ فِي خُلُقِهِ سُوءٌ قَالَ: «لَا تَزَوِّجْهُ إِنَّ كَانَ سَيِّئَ الْخُلُقِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۶۳).

خردورزی

مراد از «خردورزی» دیوانه‌نبودن شخص و فقدان بیماری‌های روانی است که موجب اختلال در تشخیص و تصمیم درست می‌شود. همسر باید دست کم تفکر منطقی داشته باشد تا بتواند زندگی سالمی را ایجاد کند (صادقی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۰). این مؤلفه از دو جنبه قابل بررسی است:

گاهی تعقل در مقابل نبود آگاهی و حماقت در نظر گرفته شده است و گاهی در مقابل دیوانگی و جنون. بر هر دو جنبه در روایات معصومان^ع به‌عنوان یک ملاک اساسی در انتخاب همسر تأکید شده است. از این رو شایسته است در انتخاب همسر این دو جنبه مهم لحاظ گردد.

امیرالمؤمنین^ع می‌فرماید: «إِيَّاكُمْ وَ تَزْوِيجَ الْحَمَقَاءِ؛ فَإِنَّ صُحْبَتَهَا بَلَاءٌ وَ وُلْدَهَا ضِيَاعٌ» (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۲۰، ص ۸۴)؛ از ازدواج با زن نادان و کم‌خرد بپرهیزید؛ زیرا مصاحبت با او موجب بلا و گرفتاری و فرزندش هم فرومایه و بدبخت است.

در روایتی دیگر از امام باقر^ع سؤال شد و حضرت از ازدواج با زن زیبایی که دیوانگی دارد، نهی کردند. «سَأَلَهُ بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ تُعْجِبُهُ الْمَرْأَةُ الْحَسَنَاءُ، أَيْ يَصْلَحُ لَهُ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا وَ هِيَ مَجْنُونَةٌ، قَالَ: لَا» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۵۴).

تناسب

مؤلفه نگرشی مهم دیگر در ازدواج، تناسب و کفویت در انتخاب است. این مؤلفه که از اساسی‌ترین لوازم تشکیل زندگی مشترک و تأمین‌کننده شرایط ضروری برای ازدواج محسوب می‌شود، دارای معیارهای متعددی است که این تناسب را ارزیابی می‌کند (حبشی، ۱۳۹۷، ص ۶۷).

به طور کلی برای سنجش کفویت، باید تناسب در نگرش‌ها، جهت‌گیری‌ها، ارزش‌گذاری‌ها، شرایط فردی و خانوادگی، فرهنگ‌ها و مانند آن بررسی و ارزیابی گردد. در روان‌شناسی از «کفویت» به همسان‌همسری تعبیر می‌شود. همسانی موجب تناسب و همسویی بیشتر همسران با یکدیگر می‌شود. میان تناسب همسران و اختلاف خانوادگی رابطه‌ای معکوس وجود دارد. هر اندازه تناسب بیشتری بین همسران برقرار باشد، زمینه‌های اختلاف و تنش کمتر می‌شود و بالعکس (صادقی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۳).

در تعالیم اسلامی این معیار در ازدواج مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. حضرت رسول اکرم ﷺ در این باره می‌فرماید: «أَنْكَحُوا الْأَكْفَاءَ وَ أَنْكَحُوا فِيهِمْ وَ اخْتَارُوا لِتُطْفِكُمْ» (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۲۹)؛ زنان و مردان متناسب و هم‌شأن (کفو) را به نکاح درآورید و با آنها وصلت کنید و برای نطفه‌های خودتان جایگاهی مناسب انتخاب نمایید.

مؤلفه‌های بعد جایگاه

ازدواج در اسلام از شأن و جایگاه بالایی برخوردار است و این جایگاه به حدی رفیع است که مطابق روایت پیامبر اکرم ﷺ در اسلام هیچ بنایی محبوب‌تر و عزیزتر از ازدواج نزد خداوند عزوجل بنا نشده است: «مَا بَنِي فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَعَزُّ مِنَ التَّرْوِيجِ» (صدوق، ۱۳۶۳، ج ۳، ص ۳۸۳).

در این بخش و در بعد جایگاه ازدواج، به دو مؤلفه «فضیلت» و «سعادت» اشاره می‌گردد:

فضیلت

از منظر اسلام و در میان روایات معصومان علیهم‌السلام فضیلت‌های فراوانی برای ازدواج کردن و اهمیت آن بیان شده و در مقابل، از تجرد و ازدواج نکردن به شدت نهی شده است. ازدواج- همان‌گونه که ذکر شد- محبوب‌ترین عمل و بنیان نزد خداوند متعال محسوب شده است و تبعیت از سنت نبوی به شمار می‌رود.

امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرماید: «تَزَوَّجُوا؛ فَإِنَّ التَّرْوِيجَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ فَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَتَّبِعَ سُنَّتِي فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّرْوِيجَ» (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۴)؛ ازدواج کنید که ازدواج کردن سنت رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است که همواره می‌فرمودند: هر که دوست دارد از سنت من تبعیت کند، ازدواج کردن از سنت من است.

در آموزه‌های اسلامی نگرش به ازدواج از چنان فضیلتی برخوردار است که شخص را تحت ولایت و سرپرستی خدای متعال درآورده، زندگی او را سامان می‌دهد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این باره می‌فرماید: «مَنْ نَكَحَ لِلَّهِ وَ أَنْكَحَ لِلَّهِ اسْتَحَقَّ وَ لَآيَةَ اللَّهِ (فیض کاشانی، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۵۴)؛ هر که به خاطر خدا ازدواج کند و برای خدا کسی را همسر دهد، سزاوار درآمدن در سرپرستی خداست.

سعادت

هر کسی در زندگی به دنبال رسیدن به خوشبختی است. آموزه‌های دینی ازدواج را کاری می‌داند که می‌تواند ضامن سعادت انسان باشد. امام رضا علیه‌السلام می‌فرماید: «مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يُكْشِفَ الثُّوبَ عَنِ امْرَأَةٍ بَيَّضَاءَ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۳۵)؛ از سعادت مرد آن است که دارای زنی باشد که سفیدپوست است.

«امْرَأَةٌ بَيَّضَاءَ» غیر از زیبایی صورت، دارای معانی دیگری نیز هست که شاید روایت ناظر به آنها باشد:

۱. پاک بودن از عیوب؛ در زبان عرب، هنگامی که گفته می‌شود: فلانی سفید است، یک معنایش آن است که

دامن او از عیب‌ها و ناپاکی‌ها مبرا است.

۲. صاحب فضل و کرم بودن: در زبان عربی برای توصیف افرادی که دارای فضل و کرم هستند از تعبیر «سفید» استفاده می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۳۶۲).

در حدیثی دیگر پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أُعْطِيَ نِصْفَ السَّعَادَةِ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۵۴)؛ کسی که ازدواج کند نیمی از خوشبختی را به دست آورده است. چون ازدواج و انتخاب همسر یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین انتخاب‌های زندگی هر کسی است، انتخاب موفق در ازدواج و برگزیدن همسری سازگار و متناسب و دارای ویژگی‌ها و معیارهای مناسب یک زندگی مشترک، می‌تواند خوشبختی را تا اندازه‌ای برای زن و مرد تضمین کند.

پیامبر گرامی ﷺ در حدیثی دیگر می‌فرماید: از سعادت انسان این است که همسری سازگار داشته باشد: «مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ ... الزَّوْجَةُ الْمُؤَاتِبَةُ» (همان، ج ۲، ص ۶۱۴).

مؤلفه‌های بعد کارکرد

از جمله مسائل مهم، نگرش در بعد کارکردهای ازدواج است. افراد برای ازدواج کارکردهای متعددی قابل هستند که بیانگر جایگاه و ارزش ازدواج نزد آنهاست. چون بررسی کارکردهای ازدواج موجب تغییر در الگوی ازدواج شده و در نگرش افراد تأثیرگذار است، در این بخش به بررسی و شناسایی کارکردهای ازدواج در منابع اسلامی اشاره می‌شود. با بررسی آیات و روایات، چهار کارکرد «برکت»، «رشددهندگی»، «مراقبت‌کنندگی» و «لذت» برای ازدواج شناسایی و استخراج شده است که در ادامه بررسی و تبیین می‌گردد:

برکت

یکی از مؤلفه‌های نگرشی در بعد کارکرد در ازدواج، «برکت» است. در این بخش بیشتر مراد از «برکت» منفعت و رشد مادی مد نظر است. در آیات و روایات معصومان علیهم‌السلام برکات مادی و معنوی فراوانی برای ازدواج برشمرده شده است. خداوند متعال در قرآن کریم به ازدواج توصیه نموده و خود وعده داده است که در صورت فقر، آنها را بی‌نیاز خواهد کرد: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يَغْنَمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (نور: ۳۲)؛ مردان و زنان بی‌همسر خود را همسر دهید. همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را که تنگدست باشند. خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد. خداوند گشایش‌دهنده و آگاه است.

این نگرش که ازدواج موجبات برکت، به ویژه برکت مادی را فراهم می‌کند، تأثیر فراوانی در ایجاد انگیزه در ازدواج دارد. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «اتَّخِذُوا الْأَهْلَ فَإِنَّهُ أَرْزُقَ لَكُمْ» (فیض کاشانی، ۱۳۶۵، ج ۲۱، ص ۳۵)؛ خانواده تشکیل دهید؛ زیرا ازدواج روزی شما را زیاد می‌کند.

رشددهندگی

ازدواج یکی از انتخاب‌های مهم و حساس زندگی است که می‌تواند زمینه رشد و ارتقای انسان را فراهم کند. با بررسی روایات می‌توان یکی از کارکردهای ازدواج را «رشددهندگی» برشمرد. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «زَوْجُوا أَيَامَاكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ يُحْسِنُ لَهُمْ فِي أَخْلَاقِهِمْ وَيُوسِعُ لَهُمْ فِي أَرْزَاقِهِمْ وَيَزِيدُهُمْ فِي مَرْوَاتِهِمْ» (راوندی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۶). بی‌همسران خود را همسر دهید که خداوند اخلاق آنان را نیکو و روزی‌شان را فراخ می‌کند و بر جوانمردی آنها می‌افزاید.

مطابق این روایت، ازدواج و تشکیل خانواده نه تنها موجب رشد مادی، بلکه موجب رشد اخلاقی فرد هم می‌شود. پیامبر گرامی ﷺ در حدیثی دیگر می‌فرماید: «مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أُعْطِيَ نِصْفَ الْعِبَادَةِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۲، ص ۲۲۰). مطابق روایت نبوی، ازدواج خود نوعی عبادت است و به اعمال فرد برکت می‌بخشد. ازدواج نه تنها در بعد فردی موجب رشد می‌شود، بلکه در بعد اجتماعی نیز برای فرد موجب سازندگی می‌گردد.

امام رضا ﷺ می‌فرماید: «وَلَوْلَمْ يَكُنْ فِي الْمُنَاكِحَةِ وَالْمُصَاهِرَةِ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ وَلَا سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ وَلَا آثَرٌ مُسْتَفِيضٌ لَكَانَ فِيمَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَرِّ الْقَرِيبِ وَتَقَرُّبِ الْبَعِيدِ وَتَأْلِيفِ الْقُلُوبِ وَتَشْبِيهِ الْحَقُوقِ وَتَكْثِيرِ الْعَدَدِ وَتَوْفِيرِ الْوَلَدِ لِنَوَائِبِ الدَّهْرِ وَحَوَادِثِ الْأُمُورِ مَا يَرْغَبُ فِي دُونِهِ الْعَاقِلُ اللَّيِّبُ وَيَسَارِعُ إِلَيْهِ الْمُوقِفُ الْمُصِيبُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۷۴)؛ حتی اگر آیه‌ای محکم از قرآن و تأکیدی در سنت و روایتی مستفیض و مشهور نبود، از آن رو که خداوند در ازدواج نیکی با نزدیکان، نزدیک شدن افراد دوردست و نرمش قلوب را قرار داده... هیچ عاقل خردمندی از آن روی برنمی‌تافت و افراد موفق به ازدواج پیشی می‌گرفتند.

مراقبت‌کنندگی

در نگاه دین اسلام، ازدواج و تشکیل خانواده می‌تواند انسان را از بسیاری از گناهان و انحرافات حفظ کند. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «مَا مِنْ شَابٍّ تَزَوَّجَ فِي حَدَاثَتِهِ سِنَّهُ إِلَّا عَجَّ شَيْطَانُهُ يَا وَيْلَهُ! يَا وَيْلَهُ! عَصَمَ مِنِّي ثُلْثِي دِينِهِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ الْعَبْدُ فِي الثُّلْثِ الْبَاقِي» (راوندی، ۱۳۷۷، ص ۱۱۳، ج ۱۰۶)؛ هر جوانی در ابتدای جوانی ازدواج کند شیطان ناله سر می‌دهد که ای وای! دوسوم دینش را حفظ کرد. پس او باید در یک سوم باقی تقوا پیشه کند.

مطابق روایت نورانی، اسلام از افراد می‌خواهد تا با ازدواج از دین خود مراقبت کنند و این مراقبت می‌تواند در جنبه‌های گوناگونی باشد.

یکی از جنبه‌های مراقبت‌کنندگی ازدواج، در ارضای صحیح نیازهای جنسی است. با توجه به اینکه نیاز جنسی یکی از نیازهای اساسی هر انسانی است و ارضای آن ضرورت دارد، اسلام توصیه می‌کند تا افراد در بستر ازدواج و خانواده این نیاز را به شکلی صحیح ارضا کنند. اهمیت مسائل جنسی و نقش مؤثر آن در رفتارهای انسان قابل انکار نیست، به گونه‌ای که سرکوب یا بی‌توجهی به آن می‌تواند منشأ بسیاری از اختلالات روانی باشد (سالاری‌فر، ۱۳۸۵، ص ۴۷).

لذت‌جویی

لذت یکی دیگر از کارکردهای ازدواج است که آموزه‌های اسلامی برنامه و ساختارهای مشخصی را برای کسب آن ارائه نموده‌اند. این مسئله به قدری مهم است که پیامبر اکرم ﷺ به آن تصریح نموده، می‌فرمایند: «حُبَّ الیِّ مِنَ الدُّنْیَا النَّسَاءِ وَ الطَّیِّبِ وَ قِرَّةَ عَیْنِی فِی الصَّلَاةِ» (صدوق، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۶۵)؛ از دنیا برای من سه چیز دوست‌داشتنی است: زنان و عطر و نور چشم من که در نماز است.

همان‌گونه که افراد قبل از ازدواج به خویشتن‌داری و ترک گناه سفارش شده‌اند (نور: ۳۳) در مقابل، بعد از ازدواج به کسب لذت از همسر توصیه‌های فراوانی شده است. امام صادق ﷺ از رسول خدا ﷺ نقل می‌کند که ایشان فرمودند: «...فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُ إِذَا أَقْبَلَ أَكْتَنَفَهُ مَلْكَانٌ وَ كَانَ كَالشَّاهِرِ سِیْفِهِ فِی سَبِیلِ اللَّهِ، فَإِذَا هُوَ جَامِعٌ تَحَاتُّ عَنْهُ الدُّنُوبُ كَمَا یَتَحَاتُّ وَرَقُ الشَّجَرِ، فَإِذَا هُوَ اغْتَسَلَ انْسَلَخَ مِنَ الدُّنُوبِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۴۹۶)؛ وقتی شوهرت به تونزدیک می‌شود دو ملک او را احاطه می‌کنند و مانند کسی است که در راه خدا شمشیر می‌زند. پس وقتی نزدیکی می‌کند، گناهانش می‌ریزد؛ مانند ریزش برگ درختان. و وقتی غسل می‌کند، از تمام گناهان پاک می‌شود.

مؤلفه‌های بعد بایسته‌ها

ازدواج به‌مثابه محبوب‌ترین بنیان در اسلام و همچنین مهم‌ترین رسم معمول در جوامع و فرهنگ‌هاست که واجد شکل‌گیری و شکل‌دهی نزدیک‌ترین فرایندهای ارتباطی بین دو فرد و در نهایت، تشکیل یک واحد اجتماعی به نام «خانواده» است که سنگ بنای نهاد جامعه محسوب می‌شود (صادقی، ۱۳۹۶، ص ۲۵). با توجه به اهمیت جایگاه ازدواج، آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌های نگرشی مهمی را در بعد بایسته‌ها، برای افراد در انتخاب همسر معرفی نموده است؛ به این معنا که در فرایند ازدواج، افراد نگرشی تعظیمی و تسهیلی به ازدواج داشته باشند؛ یعنی از یک‌سو در برپایی چنین مراسمی اهتمام ورزیده، آن را بزرگ بدانند و از سوی دیگر با نگاهی سهل‌گیرانه زمینه ازدواج را برای افراد و به ویژه جوانان فراهم کنند. با بررسی آیات و روایات، دو مؤلفه «تعظیم و تکریم» و «تسهیل» شناسایی و بررسی می‌گردد:

تعظیم و تکریم

ازدواج و مراسم متناسب با آن، اعم از خواستگاری و عقد و عروسی معمولاً با آداب و رسوم خاصی برگزار می‌شود. در سیره معصومان ﷺ و روایات ماثور از ایشان نیز دستورها و آداب خاصی برای مراسم عقد و عروسی بیان شده است که همگی نشان از اهمیت، تعظیم و بزرگداشت این نوع مراسم دارد.

برای نمونه، در روایتی از پیامبر اکرم ﷺ نقل شده است که حضرت می‌فرمایند: «أَشْبِدُوا النِّكَاحَ وَ أَعْلِنُوهُ» (طوسی، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۵۱۸)؛ خبر ازدواج را پخش و آن را اعلان عمومی کنید.

به طور کلی توصیه‌ها و آدابی از قبیل اطعام و ولیمه دادن «مِنَ السُّنَّةِ إِطْعَامُ الطَّعَامِ عِنْدَ التَّزْوِیجِ» (حرانی،

۱۳۷۶، ج ۲، ص ۴۴۵) و شب عروسی گرفتن «زُفُوا عَرَائِسَكُمْ لَيْلًا وَ أَطْعَمُوا ضُحَى» (راوندی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۴۰) و تعیین ساعات و روزهای خاصی برای عقد ازدواج، همگی بر اهمیت این مراسم دلالت دارد و باید باشکوه برگزار گردد.

تسهیل

دومین مؤلفه در بعد بایسته‌ها، تسهیل در امر ازدواج است. با توجه به روایات معصومان علیهم‌السلام این‌گونه برداشت می‌شود که نباید در کار ازدواج سخت‌گیری نمود و مانع ایجاد کرد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «خَيْرُ النِّكَاحِ أَيْسَرُهُ» (ابوداود، ۱۴۲۰، ج ۱، ص ۴۷۰؛ پاینده، ۱۳۸۳، ج ۱۵۰۷)؛ بهترین ازدواج‌ها آسان‌ترین آنهاست.

اهل بیت علیهم‌السلام برای اینکه زمینه ازدواج آسان را فراهم سازند و موانع را کم کنند، به مهریه کم در ازدواج توصیه نموده‌اند؛ زیرا یکی از عوامل کم‌رغبتی جوانان به ازدواج مهریه‌های زیاد برخی زنان است. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «تَيَسَّرُوا فِي الصَّدَاقِ؛ فَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُعْطِي الْمَرْأَةَ حَتَّى يَبْقَى ذَلِكَ فِي نَفْسِهِ عَلَيْهَا حَسِيكَةً» (متقی هندی، ۱۴۱۳، ج ۱۶، ص ۳۲۴)؛ در مهریه آسان بگیرید؛ زیرا مرد کابین سنگین زن را می‌دهد، اما در دلش نسبت به او کینه و دشمنی ایجاد می‌شود.

در حدیثی دیگر، آن حضرت این آسان‌گیری را نشانه یمن و برکت زن می‌دانند و می‌فرماید: «إِنَّ مِنْ يَمَنِ الْمَرْأَةِ تَيْسِيرُ خُطْبَتِهَا وَ تَيْسِيرُ صِدَاقِهَا» (متقی هندی، ۱۴۱۳، ج ۱۶، ص ۳۲۲)؛ از خوش‌یمنی و برکت زن آسانی خواستگاری و کمی مهریه اوست.

به طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که اسلام و روایات معصومان علیهم‌السلام نگرشی سهل‌گیرانه به مقدمات ازدواج و لوازم آن دارند تا این کار به آسانی برای همه افراد محقق شود و رغبت و انگیزه جوانان را برای این کار برانگیزد.

تأیید تطابق مؤلفه‌ها با مستندات آنها توسط کارشناسان

پس از به دست آوردن مؤلفه‌های نگرش به ازدواج بر اساس منابع اسلامی، به منظور اطمینان بیشتر، مؤلفه‌های به دست آمده به همراه مستندات، در قالب یک نمونه برگ ارزیابی و سنجش در اختیار هشت تن از کارشناسان حوزوی و روان‌شناسی قرار گرفت تا آنها را از لحاظ روایی محتوایی ارزیابی کنند. از آنها خواسته شد تا میزان تطابق مؤلفه‌ها با مستنداتشان را با یکی از چهار گزینه (بسیار زیاد، زیاد، کم، بسیار کم) مشخص کنند. نظرات کارشناسان به همراه نتایج آن در جدول ذیل ارائه گردیده است:

جدول ۲: نظرات کارشناسان درباره مؤلفه‌های ازدواج

ردیف	مؤلفه	نظرات کارشناسان								نمره CVI	تأیید / رد
		۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴		
۱	دین‌داری و اخلاق	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۱	تأیید
۲	خردورزی	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۱	تأیید
۳	تناسب	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۱	تأیید
۴	فضیلت	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱	تأیید
۵	سعادت	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۱	تأیید
۶	برکت	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱	تأیید
۷	رشددهندگی	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۱	تأیید
۸	مراقبت‌کنندگی	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۱	تأیید
۹	لذت	۴	۴	۴	۲	۴	۳	۴	۴	۰/۸۷	تأیید
۱۰	تعظیم و تکریم	۴	۴	۲	۴	۴	۴	۴	۴	۰/۸۷	تأیید
۱۱	تسهیل	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱	تأیید

بر اساس نتایج به دست آمده از نظرات کارشناسان، همه مؤلفه‌های استخراج شده از منابع اسلامی از سوی کارشناسان تأیید شد؛ زیرا در صورتی که «CVI» به دست آمده از ۷۹ درصد بالاتر باشد میزان روایی محتوا مورد تأیید خواهد بود و همه مؤلفه‌ها نمره بالای ۷۹ درصد را کسب کردند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش شناسایی و سنجش مؤلفه‌های نگرش به ازدواج بر اساس منابع اسلامی (قرآن و احادیث) بوده است. این مهم در دو بخش «استخراج مؤلفه‌ها» و «ویژگی‌های روان‌سنجی» تنظیم شد. با توجه به اهمیت موضوع ازدواج در منابع اسلامی (آیات و روایات) و با توجه به تأثیر نگرش افراد به ازدواج در تقویت و تضعیف بنیان خانواده و اثرات آن در جامعه و کمک به آسیب‌شناسی نگرشی افراد نسبت به ازدواج و خانواده در جهت ارتقای جایگاه خانواده، انجام این پژوهش ضروری به نظر می‌رسید.

در این تحقیق ابتدا آیات و روایات حوزه خانواده در حیطه ازدواج و انتخاب همسر جمع‌آوری، بررسی و ارزیابی گردید، سپس آیات و روایات مرتبط با حوزه نگرشی به ازدواج گلچین شد و طی تحلیل کیفی و فرایند رمزگذاری، مؤلفه‌ها استخراج گردید. این مؤلفه‌ها توسط کارشناسان ارزیابی و با توجه به کسب نمره بالا، مورد تأیید قرار گرفت. مؤلفه‌ها در ابعاد «انتخاب»، «جایگاه»، «کارکردها» و «بایسته‌ها» ساماندهی شد. در بعد «انتخاب» چهار مؤلفه (دین‌داری، اخلاق، خردورزی، تناسب)، در بعد جایگاه دو مؤلفه (فضیلت و سعادت) و در بعد کارکرد چهار مؤلفه (برکت، رشددهندگی، مراقبت‌کنندگی، لذت) و در بعد بایسته‌ها، دو مؤلفه (تعظیم و تسهیل) به دست آمد.

متخصصان مسائل خانواده در حوزه‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی معمولاً تأثیر منفی انواع ناهمسانی دو زوج را به‌مثابه واقعیتی اجتماعی مفروض گرفته و بر این اساس، افراد را به احراز بالاترین سطح همسانی توصیه می‌کنند؛ اما در مقابل، اسلام به‌مثابه مکتبی دینی و الهی، ضمن تأکید بر همسانی با عنوان «کفویت» به ارائه تعریف خاصی از کفویت زن و شوهر پرداخته، مهم‌ترین معیارهای انتخاب همسر را «دین‌داری و ایمان»، «ارزش‌های اخلاقی» و «صلاحیت خانوادگی» می‌داند. خصوصیات جسمی، اقتصادی و اجتماعی در درجه دوم اولویت قرار دارد یا اساساً معیاری برای انتخاب یا عدم انتخاب همسر به شمار نمی‌رود (اربابی و تولایی، ۱۳۹۴).

در حیطه «کارکردها» مهم‌ترین کارکرد ازدواج و خانواده مطابق آموزه‌های اسلام، آرامش‌بخشی است (روم: ۲۱) که در سایه این آرامش فرد از سایر کارکردها مانند، برکت، رشددهندگی، مراقبت‌کنندگی و لذت نیز بهره‌مند می‌شود. در روان‌شناسی نیز محققان کارکردهای گوناگونی را بیان کرده‌اند که مهم‌ترین آنها تولید مثل، حمایت عاطفی و جامعه‌پذیری است (شکوهی یکتا، شهائیان و پزند، ۱۳۹۱، ص ۲۷).

در حیطه «بایسته‌ها»، اسلام به منظور تعظیم و تکریم ازدواج، دستورها و برنامه خاصی را توصیه نموده و سفارش‌های فراوانی بر آسان‌گیری در امر ازدواج دارد. این در حالی است که در روان‌شناسی بر این مهم سبک و برنامه خاصی ارائه نشده است. در آموزه‌های اسلام درخصوص زمان، مکان، شیوه خواستگاری و مراسم ازدواج دستورهایی بیان شده و ضمن بزرگداشت این مهم، بهترین ازدواج‌ها راحت‌ترین آنها برشمرده شده است. پیامبر اکرم ﷺ بهترین ازدواج را آسان‌ترین آن دانسته‌اند (پاینده، ۱۳۶۲، ح ۱۵۰۷).

به طور کلی الگوی نگرشی اسلام به ازدواج و تشکیل خانواده نسبت به الگوی نگرشی روان‌شناسی، جامع‌تر، دقیق‌تر و بنیادی‌تر است.

در مقایسه این پژوهش و تحقیق آقاسی و فلاح مین‌باشی (۱۳۹۴)، مقاله مزبور به بررسی نگرش جوانان به ازدواج و ملاک‌های انتخاب همسر با تلفیقی از نظریات متجددانه ویلیام گود و نوگرایی گیلنر اشاره کرده، در حالی که پژوهش حاضر بر اساس منابع اسلامی به سنجش مؤلفه‌های نگرش به ازدواج پرداخته است.

همچنین در مقایسه با پژوهش کاظمی‌پور (۱۳۸۸)، تحقیق مزبور با بررسی نظریات گوناگون درباره ازدواج، به آسیب‌شناسی نگرش جوانان به ازدواج پرداخته و سپس با استفاده از پرسشنامه، نگرش جوانان به ازدواج را تحلیل کرده است. این در حالی است که پژوهش حاضر به بررسی زیربنایی نگرش به ازدواج از طریق شناسایی و سنجش مؤلفه‌های نگرشی به ازدواج و انتخاب همسر پرداخته است. در این تحقیق، پژوهشگران سعی در ارائه الگوی نگرشی مناسب به ازدواج بر اساس آموزه‌های اسلامی و منابع دینی داشته‌اند. به طور کلی بهره‌گیری از منابع اسلامی تمایز اصلی تحقیق حاضر و پژوهش‌های انجام شده درباره نگرش به ازدواج است.

در پایان، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی، پرسشنامه نگرش افراد به ازدواج و انتخاب همسر بر اساس مؤلفه‌های نگرشی استخراج شده از منابع اسلامی طراحی شود و همچنین راه‌های ارتقا و تغییر نگرش با استفاده از فنون شناختی و رفتاری و عملی در افراد جامعه مورد تحقیق قرار گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- آقاسی، محمد و فاطمه فلاح مین باشی، ۱۳۹۴، «نگرش جوانان ایرانی به انتخاب همسر، ازدواج و تشکیل خانواده»، پژوهش‌نامه زنان، دوره ششم (ویژه‌نامه)، ص ۱-۲۱.
- ابن شعبه حرانی، ۱۳۷۶، *تحف العقول*، قم، رهاورد خرد.
- ابوداود، سلیمان بن اشعث، ۱۴۲۰ق، *سنن ابی داود*، بیروت، دارالفکر.
- اربابی، نرجس و علی تولایی، ۱۳۹۴، *فراتحلیلی بر ملاک‌های انتخاب همسر از دیدگاه روانشناختی و دیدگاه اسلامی*، دز: کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، استانبول، ترکیه.
- افروز، غلامعلی، ۱۳۸۹، *مبانی روانشناختی ازدواج در بستر فرهنگ و ارزش‌های اسلامی*، تهران، دانشگاه تهران.
- پاینده، ابوالقاسم، ۱۳۸۳، *نهج الفصاحه*، تهران، جاویدان.
- پناهی، علی احمد، ۱۳۹۰، *همسرگزینی، چرا و چگونه*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- حبشی، حمید، ۱۳۹۷، *کتاب ازدواج: کتاب اول تاسیس*، قم، معارف.
- حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ق، *تحف العقول*، قم، جامعه مدرسین.
- حراملی، محمدبن حسن، ۱۴۱۴ق، *تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة*، قم، مؤسسه آل بیت لاحیاء التراث.
- حسن‌زاده، رمضان، ۱۳۹۲، *روان‌شناسی خانواده، عشق و ازدواج (مدیریت خانواده)*، تهران، ساوالان.
- حسین‌خانی، هادی، ۱۳۹۶، *معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام و ساخت مقیاس آن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- راوندی، فضل‌الله بن علی، ۱۳۷۷، *النوادر*، قم، دارالحدیث.
- سالاری‌فر، محمدرضا، ۱۳۸۵، *خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شکوهی‌یکتا، محسن و همکاران، ۱۳۹۱، *روان‌شناسی خانواده*، تهران، تیمورزاده - طیب.
- صادقی، منصوره‌سادات، ۱۳۹۶، *سلامت و تداوم ازدواج: الگویی بومی اسلامی*، مشهد، آستان قدس رضوی.
- صدوق، محمدبن علی، ۱۳۶۳، *من لایحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین.
- _____، ۱۴۰۳ق، *الخصال*، قم، جامعه مدرسین.
- طبرسی، حسن بن فضل، ۱۳۷۷، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف رضی.
- طوسی، محمدبن حسن، ۱۴۱۴ق، *امالی*، قم، دارالتحقیق.
- فیض‌کاشانی، محمدبن مرتضی، ۱۳۶۵، *الوافی*، اصفهان، مکتبه امیرالمومنین.
- کاظمی پور، شهلا، ۱۳۸۸، «سنجش نگرش جوانان نسبت به ازدواج و شناخت آثار و پیامدهای آن»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ش ۴۲، ص ۷۵-۹۵.
- کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *الکافی*، قم، دارالحدیث.
- متقی‌هندی، علی بن حسام الدین، ۱۴۱۳ق، *کنز العمال*، بیروت، مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الانوار*، بیروت، داراحیاء التراث العربیه.
- مصطفوی، حسن، ۱۳۶۸، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مفید، محمدبن محمد بن نعمان، ۱۴۱۰ق، *المقنعه*، قم، اسلامی.
- مینتز، استیون و سوزان کلوگ، ۱۳۸۶، «جایگاه خانواده در غرب»، ترجمه مرتضی مداحی، *معرفت*، ش ۱۱۶، ص ۶۷-۷۵.
- نوری، حسین، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، قم، مؤسسه آل بیت لاحیاء التراث.

- Gubernskaya, Z., 2008, "Changing Attitudes toward Marriage and Children in Six Countries", *Sociological Perspectives*, No. 53 (2), p. 179-200.
- Martin, P. & Specter, G. & Martin, D. & Martin, M., 2003, "Expressed Attitude Of Adolescents Toward Marriage And Family Life", *Adolescence*, No. 38 (150), p. 359-367.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی